

**Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка**

Назар БЕРЕЖНИЙ

**НАВЧАННЯ УЧНІВ П'ЯТОГО КЛАСУ НУШ
ОСНОВАМ ЕСЕ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

Суми – 2023

УДК 378.016

Друкується згідно з рішенням ресурсного центру професійного розвитку вчителя української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (протокол № 3 від 30.04.2023 р.)

Рецензенти

Григоренко Т.В. доктор педагогічних наук, професор (Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини);

Громова Н.В. кандидат педагогічних наук, доцент (Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка).

Бережний Н. Навчання учнів п'ятого класу основам есе на уроках української мови /за ред. О.Семенов. методичні рекомендації. Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2023. 36 с.

Пропонований методичний посібник для самостійної роботи студентів містить аналіз модельної, навчальної програми для 5 класу, поради стосовно опрацювання есе у програмах і підручниках з української мови.

Для студентів закладів вищої освіти, вчителів української мови і літератури.

Teaching Fifth Grade Students the Basics of Essay Writing in Ukrainian Language Classes: from the experience Pedagogical Practice. Sumy: Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko, 2023. 36 p.

The proposed methodological manual for independent work of students includes an analysis of the model curriculum for the 5th grade, advice on working with essays in Ukrainian language programs and textbooks. Intended for students of higher education institutions and teachers of Ukrainian language and literature.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У 5 КЛАСІ	7
1. 1 Особливості навчання української мови у 5 класі	7
1. 2. Сутність есе та його важливість для учнів	12
1. 3. Психолого-педагогічні особливості учнів п'ятого класу	15
РОЗДІЛ 2. ЕСЕ У ПРОГРАМІ ТА ПІДРУЧНИКАХ 5 КЛАСУ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: ДЕТАЛЬНИЙ АНАЛІЗ	19
2. 1. Аналіз модельних навчальних програм	19
2. 2. Аналіз календарно-тематичного планування	26
2. 3. Аналіз підручника з української мови	27
2. 4. Розробка вправ для написання есе у п'ятому класі	28
ВИСНОВКИ	32
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	34

ВСТУП

Актуальність дослідження. Педагогіка постійно перебуває в процесі пошуку оптимальних методів і форм навчання для ефективного формування ключових компетенцій особистості. Одним із найбільш перспективних напрямків є інтеграція есе в процес вивчення рідної мови, зокрема в п'ятому класі, коли формується основа риторичних та аргументаційних навичок учнів. У світлі Концепції Нової української школи, де акцент робиться на розвитку критичного мислення та самостійності учнів, вміння працювати з есе є надзвичайно актуальним і вимагає належного наукового осмислення.

Есе як жанр академічного письма має велике значення для формування навичок аргументованого висловлювання, критичного мислення, творчого підходу до аналізу інформації. Використання есе в навчальному процесі стимулює учнів до самостійного аналізу, синтезу інформації, розвиває навички самовираження і самооцінки, які є необхідними для успішної самореалізації в сучасному світі.

Специфіка п'ятого класу полягає в тому, що цей період характеризується початком осмислення учнями своєї ролі в навчальному процесі, активізації самостійної діяльності, розширення соціального досвіду. Навчання написанню есе в цьому віці може стати потужним інструментом стимулювання інтелектуального та особистісного розвитку учнів.

Таким чином, актуальність обраної теми зумовлена необхідністю глибокого дослідження педагогічних і психологічних особливостей використання есе в процесі викладання української мови в п'ятому класі. Ураховуючи зміни в освітній політиці України, спрямовані на формування компетентностей, критичного мислення та готовності до постійної самоосвіти, вивчення цієї теми є особливо важливою для сучасної педагогічної науки.

Мета роботи: охарактеризувати що таке есе, методика його написання на уроках української мови у п'ятому класі.

Поставлена мета передбачає виконання таких завдань:

1. Охарактеризувати особливості навчання української мови у 5 класі на основі аналізу методичних рекомендацій, програм і підручників.
2. Визначити сутність есе як жанру, його особливості.
3. Охарактеризувати психолого-педагогічні особливості учнів п'ятого класу.
4. Проаналізувати програму для 5 класу, календарно-тематичне планування, підручники на предмет присутності есе та його інтеграції у навчальний процес.

Об'єктом дослідження є навчання української мови у п'ятому класі.

Предметом дослідження є методика написання есе на уроках української мови у п'ятому класі.

Методи дослідження. Для реалізації поставленої мети і завдань застосовано аналітико-синтетичний, порівняльно-педагогічний методи, метод моделювання, системний підхід. **Основним методом** дослідження є аналітико-синтетичний, що дозволить глибоко зануритися в вивчення проблематики та здійснити її всебічний аналіз.

Наукова новизна полягає в тому, що проведено цілісне дослідження проблематики використання есе на уроках української мови у п'ятому класі, враховуючи особливості навчання української мови в цьому віці, психолого-педагогічні особливості учнів та сучасні програми та підручники.

Практичне значення дослідження. Результати дослідження можуть бути використані у практиці роботи вчителів української мови для ефективного впровадження есе в навчальний процес п'ятого класу, для проведення майстер-

класів та методичних зустрічей з цієї проблематики, а також при підготовці наукових робіт з методики викладання української мови.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів (перший містить три підрозділи), висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 33 сторінок, з них 30 сторінок основного тексту. Загальна кількість джерел, що подаються у списку використаної літератури, складає 14 позицій.

РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У 5 КЛАСІ

1. 1 Особливості навчання української мови у 5 класі

Українська мова у 5 класі як ключовий предмет вимагає глибокого аналізу і систематичного підходу до навчання, що визначається рядом основних документів. Серед них: навчальна програма, методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України, підручники, що є незамінним джерелом знань та засобами навчання. З урахуванням цих документів, а також потреби систематичного розвитку мовлення, граматичних навичок, правопису, мовленнєвої культури, формується процес, спрямований на досягнення високої мовної компетенції учнів.

У методичних рекомендаціях акцентується увага на тому, що для формування ключових компетентностей важливо зосередити увагу на формуванні загальнопредметних умінь: працювати з інформацією, аналізувати, порівнювати, узагальнювати, висловлювати припущення і робити висновки, розв'язувати проблеми, працювати в команді, приймати рішення, ефективно спілкуватися, генерувати нові ідеї тощо [1, с. 17]. Не менш важливим є розвиток критичного мислення й емоційного інтелекту.

Рекомендується розпочинати вивчення кожної теми з цілевизначення, що допоможе учням стати цілеспрямованішими, активізувати внутрішні мотиваційні резерви, розвивати навички рефлексії. Цілевизначення й рефлексія пов'язані між собою, оскільки допомагають учням займати зовнішню позицію стосовно свого «Я». Крім того, важливо, щоб учні навчилися критично оцінювати свою діяльність, виявляти невикористані резерви та окреслювати шляхи подальшого самовдосконалення. З огляду на це доцільно пропонувати завдання і питання, які допоможуть учням знаходити шляхи розв'язання повсякденних проблем, формувати вміння критично мислити.

Важливим аспектом навчального процесу є стимулювання та підтримка до самостійного мислення, яке допомагає учням визначати й відрізняти особисті та чужі погляди, а також аналізувати й оцінювати їх, формуючи власну систему цінностей. Серед ключових навичок: здатність виявляти та формулювати проблеми; швидко знаходити необхідну інформацію для їх вирішення; визначати достатність зібраної інформації; у разі необхідності встановлювати, якої інформації бракує, використовувати зібрані дані для розв'язання проблеми. Програма акцентує увагу на системному підході до знайомства учнів з мовленнєвими жанрами, враховуючи їх значимість в освітньому процесі. Пропонується робота над конкретним жанром як на окремих уроках, так і в процесі вивчення мовної теорії.

Однією з ключових мовних навичок XXI століття, що визначена у програмі, є розвинений словниковий запас. Необхідно системно працювати над збагаченням учнівського словника[2].

Виклик, що постав у 2022-2023 році перед школами України, - це забезпечення якості освітніх послуг в умовах війни. Враховуючи можливість проведення дистанційного навчання в синхронному та асинхронному форматі, програма рекомендує належне методичне забезпечення вправ, що відповідають особливостям взаємодії учня і вчителя у таких умовах.

«Програма з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів», розроблена Міністерством освіти і науки України, – основний документ, що регулює навчальний процес з української мови в 5 класі[2]. Програма відповідає вимогам сучасного освітнього середовища та враховує специфіку навчання учнів 5 класу.

Основна мета програми - розвиток мовної компетенції учнів, їхньої здатності до мовленнєвої діяльності та розуміння різних типів мовних текстів. Відповідно до поставленої мети головними завданнями навчання української

мови в основній школі є: виховання стійкої мотивації й свідомого прагнення до вивчення української мови; формування духовного світу учнів, цілісних світоглядних уявлень, загальнолюдських ціннісних орієнтирів, тобто прилучення через мову до культурних надбань українського народу й людства загалом; формування у школярів компетентностей комунікативно доцільно й виправдано користуватися засобами мови в різних життєвих ситуаціях і сферах спілкування з дотриманням норм українського етикету; ознайомлення з мовною системою й формування на цій основі базових лексичних, граматичних, стилістичних, орфоепічних і правописних умінь і навичок; здатності учня до аналізу й оцінки мовних явищ і фактів; формування вмій розрізняти, аналізувати, класифікувати мовні факти, оцінювати їх з погляду нормативності, відповідності ситуації та сфери спілкування.

У 2022-2023 навчальному році вивчення української мови у 5 класі здійснюється за модельними навчальними програмами: Українська мова 5-6 класи(автори Голуб Н.І., Горошкіна О.М.), Українська мова 5-6 класи (автор Заболотний О.В.), інтегрованого мовно-літературного курсу 5-6 кл. (автори Старагіна І.П. та ін.). Програми розміщені на офіційному сайті МОН [3]. Програми розроблені з метою формування мовленнєвої компетентності учнів, розвитку навичок читання, письма, говоріння, аудіювання.

Розроблені програми базуються на розвитку мовленнєвої компетентності учнів, формуванні навичок читання, письма, говоріння, аудіювання й містять два рівні змісту, які передбачають формування предметних та ключових ІКТ-компетентностей. Передбачено використання різноманітних дидактичних матеріалів, таких як підручники, робочі зошити, дидактичні картки, таблиці, довідники тощо. Окрім цього, важливо зазначити, що модельні навчальні програми з української мови для 5 класу розроблені з урахуванням вимог Державного стандарту базової середньої освіти і спрямовані на формування

ціннісних орієнтирів: унікальність та талановитість кожної особистості, культура, історія та мова українського народу, людська гідність, дитинство та підлітковий вік, радість пізнання, права та свобода кожної особистості, здоровий спосіб життя, безпека в освітньому середовищі, моральні чесноти (доброта, чесність, відвага, милосердя, справедливість), любов до рідного краю, його екологія, активна громадянська позиція, патріотизм.

Варто зауважити, що загальноосвітній навчальний заклад може самостійно розробити навчальну програму на основі модельної навчальної програми, рекомендованої Міністерством освіти і науки України, та затвердити її рішенням педагогічної ради[5].

Задля реалізації принципу академічної свободи Міністерство освіти і науки України пропонує варіантність підручників з української мови для 5 класу закладів загальної середньої освіти, зокрема, варіантність щодо реалізації кожної з модельних навчальних програм. Згідно з нормативними документами Міністерства освіти і науки України, вивчення української мови у 5 класі здійснюється за допомогою спеціально розроблених підручників, що мають гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України». Деякі з підручників для п'ятого класу з предмету української мови, що мають такий гриф:

- «Українська мова» підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Авраменко О. М.).
- «Українська мова» підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Ворон А. А., Солопенко В. А.).
- «Українська мова» підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Галон Л. О., Грабовська О. М., Петришина О. І., Підручник О. П.).

- «Українська мова» підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Глазова О. П.).
- «Українська мова» підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М.).
- «Українська мова» підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Онатій А. В., Ткачук Т. П.).
- «Українська мова» підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Панчук Г. Д., Близнюк Б. Б., Приведа О. Б.).
- «Українська мова» підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти (авт. Семенов О. М., Дятленко Т. І., Біляник М. Д., Волницька В. В.).

Електронні версії підручників для вивчення курсу розміщено в електронній бібліотеці ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»[6]. В усіх розглянутих підручниках враховано основні вимоги до змісту навчання української мови у 5 класі. Однак, вибір підручника для використання у навчальному процесі має ґрунтуватися на диференційованому підході, що враховує індивідуальні особливості учнів, їхній рівень підготовки та психологічні особливості.

Важливо підкреслити, що роль вчителя в процесі навчання є визначальною. Використовуючи підручник як базовий навчальний ресурс, вчитель має адаптувати його матеріал до конкретної навчальної групи, враховуючи специфіку вікової та індивідуальної психології учнів, їхні потреби та можливості.

1. 2. Сутність есе та його важливість для учнів

Слово *есе* походить від французького *essayer* – «спроба, нарис». Започаткував жанр есе французький філософ і письменник Мішель де Монтень (1533-1592), який охарактеризував один із творів («Спроба») як власне спробу, намагання упорядкувати особисті думки в письмовій формі. У «Дослідах» філософ так визначив специфічність своїх робіт: «Я вільно викладаю думку про всі предмети, навіть ті, що виходять за межі мого розуміння і кругозору. Висловлюю її задля того, щоб дати поняття про мої переконання».

Стилю есе властиві образність, рухливість, оригінальність мислення, орієнтування на відвертість, нестандартне, оригінальне висвітлення матеріалу. Часто есе називають мандрівкою думки чи розмовою вголос.

За визначенням, есе - це невеликий за обсягом прозовий твір, що має довільну композицію і виражає індивідуальну точку зору автора на певне явище, подію чи предмет, маючи на меті не дати готові відповіді на питання, а, навпаки, спонукати читача до роздумів[7]. Есе пишеться в художньому або публіцистичному стилях. Для нього характерні емоційність, експресивність, яскрава образність, що досягається за допомогою художніх засобів.

Розрізняють два види есе: вільне та формальне. Вільне есе має невеликий обсяг (7-10 речень), вільний стиль і форму, у якому автор на власний розсуд викладає свою позицію, погляд, ставлення у довільній структурі. Такий вид твору може бути у формі діалогу, щоденника чи листа. На його написання відводиться 5-15 або 10-15 хвилин. Рекомендований обсяг для 5 класу - 5-7 речень. Формальне есе характеризується тим, що при його написанні необхідно дотримуватися певної структури тексту (теза, аргументи, приклади, оцінювальні судження, висновок). На написання формального есе відводиться 20-45 хвилин. Обов'язкова наявність позиції автора на задану тему. Розрізняють також інформаційне, критичне та есе- дослідження.

Для написання есе рекомендовано пройти три етапи: 1 етап - збір інформації, 2 етап - аналіз інформації, 3 етап - висловлення власної думки.

Слід пам'ятати, що есе відрізняється від інших типів мовлення. У ньому нічого не доводиться, висловлюються лише думки, міркування, певні здогадки. В есе можуть бути присутні різні типи мовлення: опис, роздум, розповідь.

Для того, щоб есе було цікавим і читач був здивований, рекомендується починати його ефектно. Для цього варто запропонувати п'ятикласникам при виконанні даного виду роботи використовувати «пастки» для залучення уваги (смішна історія, незвичайні факти і цитати, парадокси). Рекомендовано також вживати різні за розміром та типом речення, риторичні питання.

Мета есе - не дати готові відповіді на питання, а спонукати читача до роздумів, побачити їх з нової точки зору.

Уведення есе до програми з української мови зумовлено потребою розвитку в дітей творчого та критичного мислення, емоційного інтелекту та вміння ефективно застосовувати набуті знання для самореалізації[1]. Для п'ятикласника, як і для будь-якої дитини, важливо дозволити собі бути суб'єктивним, зосередитися на суб'єктивному, мати змогу висловлювати власні (можливо, спірні) думки й міркування. Такий тип мовлення, як есе, продиктований потребою часу. Вчителі-практики зазначають, що школяр середньої ланки в сучасному світі інформаційних технологій не має бажання чи можливості витратити свій час на об'ємні шкільні твори, доповнюючи їх розлогими цитатами, розгорнутими описами, метафорами, крилатими висловами. Для п'ятикласника набагато важливіше висловити свою точку зору на задану тему і зробити це в найкоротший термін. Саме есе допомагає учням не тільки розвивати навички формулювання власної думки щодо певних проблем, а й вміння підтвердити її, донести до загалу.

Реалії сучасного життя вимагають від людини вміння швидко пристосовуватися до гіпершвидкого розвитку людства, поповнювати свою базу знань, постійно розвивати інтелект, грамотно висловлювати думки, вміти аргументувати їх. А без розвитку творчих здібностей це зробити складно. Тому вчителю необхідно використовувати такі форми роботи, які заохотять дітей до написання есе. Цей вид роботи ідеально підходить для навчання дітей креативно мислити. Але для дотримання певної чіткої структури есе учням п'ятого класу не вистачає досвіду та навичок. Інколи їм ще важко навести окремі приклади, які б не перепліталися одне з одним, використовувати, наприклад, публіцистичний, а не розмовний стиль. Тому пропонується звести аргументи до складнопідрядного речення: «Я вважаю, що це ... , тому що» Така робота займає пів сторінки й учні з легкістю можуть виконати це завдання.

Для успішної роботи при написанні есе п'ятикласникам пропонуються інтерактивні вправи та методи, які допомагають розвивати мовлення[8]:

1) Вправа «Займи позицію»

1. Позиція «Я вважаю, що...».
2. Обґрунтування «Тому, що...».
3. Приклад «Наприклад...».
4. Висновок «Отже, я вважаю».

2) Вправа «Крісло автора» (трихвилинне есе).

1. Дітям пропонується написати те, що спадає на думку щодо прочитаного твору протягом трьох хвилин (вільне письмо).

2. Учні читають свої твори для всього класу у «Кріслі автора».

При цьому граматики та орфограми не оцінюються.

3) Вправа «Аукціон».

Двоє учнів змагаються між собою в умінні замінювати фразеологізми прислівниками.

4) Творча вправа «Зберіть прислів'я».

Виконується в групах. Учні повинні якнайшвидше віднайти другу половину прислів'я.

У процесі такої гри в учнів виробляється звичка зосереджуватися, самостійно думати, приймати рішення, робити висновки. що є одним із позитивних факторів успішної роботи при написанні есе.

1. 3. Психолого-педагогічні особливості учнів п'ятого класу

Учні 5 класу перебувають на перехідному етапі між початковою та середньою школою. Цей період характеризується значними змінами у фізичному, психологічному, емоційному та соціальному розвитку дітей. У процесі навчання важливо розуміти та враховувати ці зміни, щоб ефективно організувати навчальний процес.

Фізичний розвиток п'ятикласників набуває нових характеристик: відбувається активне зростання й формування фізичних якостей, що супроводжується зміною в пропорціях тіла[9], підвищення рухової активності й фізичної витривалості. Класним керівникам, вчителям-предметникам необхідно моніторити стан здоров'я дітей, вчасно виявляти та вирішувати можливі проблеми, такі як перевтома, неправильна осанка, проблеми з вагою або недостатня фізична активність. Розуміння і врахування фізичних особливостей учнів 5 класу допоможе педагогам влаштовувати навчальний процес таким чином, щоб він сприяв не тільки розумовому, але й фізичному розвитку дітей.

Психологічний розвиток учнів 5 класу характеризується переходом від дитячої психології до психології підлітка. Цей перехідний період супроводжується значними змінами в психологічному стані дитини і має свої

особливості. Однією з найважливіших характеристик психологічного розвитку учнів цього віку є підвищення самостійності[10]. Учні стають більш самостійними, вчаться брати на себе відповідальність за свої вчинки, формується особистісна готовність до самостійного прийняття рішень. Забезпечення психологічного комфорту для дитини сприяє кращому засвоєнню навчального матеріалу та поліпшує міжособистісні відносини у класі.

Соціальний розвиток є одним з ключових аспектів загального розвитку. На цьому етапі дитина починає активно взаємодіяти зі своїми однолітками та іншими членами суспільства, розширює свій соціальний круг та набуває нових соціальних навичок. Учні 5 класу поступово вчаться бути членами колективу, дотримуватися правил спілкування та взаємодіяти з різними людьми. Вони навчаються виявляти емпатію, розуміти почуття та потреби інших, а також розвивають навички співпраці та конструктивного вирішення конфліктів.

Українські дослідники активно вивчають соціальний розвиток учнів 5 класу та розробляють програми й методики для підтримки і розвитку їхньої соціальної компетентності. Наприклад, у дослідженні О. П.Запорожця висвітлюється важливість формування соціальних навичок учнів 5 класу[11]. Також існує велика кількість методичних рекомендацій для педагогів. Серед них методики, які можуть застосовуватися вчителями для підтримки соціального розвитку учнів 5 класу: метод проєктів; рольові ігри; метод «Мікро-групи»; тренінги соціальних навичок[12]. Ураховуючи ці методи, вчителі можуть створити сприятливий соціальний клімат в класі та підтримувати розвиток соціальних навичок учнів 5 класу. Це сприятиме успішній взаємодії дітей в соціумі, формуванню міцних соціальних зв'язків.

Психолого-педагогічні особливості учнів 5 класу мають значний вплив на навчальний процес. У цьому віці діти перебувають у фазі активного пізнання,

розвитку когнітивних та психічних функцій, що вимагає особливого підходу до організації навчання та навчального середовища.

Однією з основних психолого-педагогічних особливостей учнів 5 класу є формування мислення. Діти стають здатними до абстрактного мислення та здатні до аналізу, узагальнення і синтезу інформації. Важливо стимулювати цей процес через проведення різноманітних завдань, які розвивають критичне та творче мислення. Крім того, емоційний стан учнів також має велике значення для навчання. Діти у цьому віці можуть бути схильними до стресових ситуацій, невпевненості, а також проявляти емоційну нестабільність. Вчителі повинні бути уважними до емоційного стану учнів, створювати сприятливу атмосферу та надавати підтримку, щоб забезпечити їхнє емоційне благополуччя та академічний успіх.

Також доцільно враховувати індивідуальні особливості учнів у процесі навчання[10]. Кожен учень має свої сильні сторони, слабкі сторони, особливості сприйняття і способи навчання. Вчителі повинні використовувати різноманітні методи, прийоми та підходи, щоб забезпечити ефективне навчання для кожного учня. Індивідуалізація навчання стає особливо важливою на етапі навчання учнів 5 класу. Це означає адаптувати навчальний процес до потреб, інтересів та рівня розвитку кожного учня.

Урахування психолого-педагогічних особливостей учнів допомагає створити сприятливу навчальну атмосферу, де кожен учень почуватиметься комфортно та має можливість розкрити свій потенціал. Важливо використовувати різноманітні методи і форми роботи, щоб задовольнити індивідуальні потреби та стилі навчання кожного учня. Наприклад, можна використовувати інтерактивні методи навчання, де учні активно залучаються до процесу, спілкуються, обговорюють та розв'язують завдання разом. Це сприяє розвитку їхніх соціальних навичок, співпраці та комунікативних вмінь.

Додатково, важливо забезпечити підтримку та мотивацію учнів. Позитивне підкріплення, відзнаки та похвали допомагають стимулювати їхню мотивацію до навчання та досягнення успіхів. Крім того, важливо виявляти інтерес до індивідуальних досягнень учнів і сприяти їхньому самовизначенню.

Отже, у результаті аналізу психолого-педагогічних особливостей учнів 5 класу, можна стверджувати, що важливим аспектом є активний розвиток когнітивних та психічних функцій у цьому віковому періоді. Зокрема, це стосується формування абстрактного мислення та розвитку аналітичних, узагальнюючих та синтезуючих здібностей учнів. Наразі є потреба звернути особливу увагу на емоційний стан учнів. Учителям важливо створювати сприятливу атмосферу та надавати емоційну підтримку, що сприяє забезпеченню емоційного благополуччя учнів та їхньому академічному успіху. Також важливо враховувати індивідуальні особливості учнів у процесі навчання. Використання різноманітних методів і підходів, адаптованих до специфіки кожного учня, що сприяє ефективності навчального процесу.

РОЗДІЛ 2

ЕСЕ У ПРОГРАМІ ТА ПІДРУЧНИКАХ 5 КЛАСУ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Вивчення есе є надзвичайно важливим елементом навчання української мови для учнів 5 класу. Це дає можливість розвивати навички аргументації, переконання та аналітичного мислення, які є важливими у житті кожної людини. Учні навчаються краще висловлювати власні думки та переконання у зрозумілій та логічній спосіб, що є важливим у професійній діяльності та у різних сферах життя. Також розвивається критичне мислення та навички аналізу текстів, що є важливими для формування особистості та підготовки до подальшого життя.

Метою розділу є опис важливості вивчення есе для учнів 5 класу та навчання їх навичкам аргументації та переконання, що допоможе їм у подальшому житті та професійній діяльності. Розвиток цих навичок є надзвичайно важливим для формування особистості та розвитку критичного мислення, що є ключовим для успіху у будь-якій сфері життя.

2. 1. Аналіз модельних навчальних програм

На сайті Міністерства освіти і науки України представлено дві модельні навчальні програми для 5-6 класів. Есе включено в навчальний план як один із видів письмових робіт, що спрямований на розвиток навичок висловлювання власної думки, аргументації та критичного мислення учнів.

Модельна навчальна програма для закладів загальної середньої освіти «Українська мова. 5-6 класи»(автори Голуб Н. Б. та Горошкіна О. М.) представлена трьома ключовими компонентами («Очікувані результати», «Зміст навчального предмета» і «Види навчальної діяльності»), а горизонталь

– трьома змістовими лініями (мовною, мовленнєвою і соціокультурною). Змістовий компонент програми поділено на блоки: предметний, метапредметний й компетентнісний. Предметний блок передбачає знання розділів мови як системи, мовних одиниць усіх рівнів, їхні характерні ознаки та функції в мовленні; мови як відображення картини світу; мовної норми та її динамічності; різних типів помилок; засобів виразності, формування відповідних умінь і досягнення предметних результатів. Метапредметний блок орієнтує на знання відомостей про інформацію, текст, комунікацію й мовленнєві жанри, формування відповідних умінь і досягнення метапредметних результатів. Компетентнісний блок спрямовує діяльність суб'єктів освітньої діяльності на формування ключових компетентностей і досягнення особистісних результатів. Зміст програми має потенціал для здобуття предметних, метапредметних і особистісних результатів. Засобами досягнення очікуваних результатів є тексти підручників, навчальні й практичні посібники, компетентнісно орієнтовані методики. Програма передбачає вивчення таких тем, як «Мова і мовлення», «Орфографія», «Лексика», «Граматика», «Стилістика», «Мовна культура». Для досягнення очікуваних результатів навчання учнів передбачені різні види навчальної діяльності: читання, аудіювання, говоріння, письмо, виконання творчих завдань тощо. Очікувані результати навчання учнів включають розвиток комунікативних, мовленнєвих, мовознавчих та мовотворчих компетентностей, а також формування мовної культури та мовленнєвої культури учнів[2].

За цією програмою учні опановують есе у темі «Вступ Тема: Українська мова в житті українців». Пропонований зміст навчального предмета з цієї теми включає в себе дві підтеми: 1) Мова в житті людини та 2) Ціннісне ставлення до мови. Перша має низку важливих для розвитку особистості питань: пізнання світу засобами мови; вираження себе, свого «Я» за допомогою мови; відчуття

належності до українського народу через мову; захист державних кордонів; вираження емоцій і почуттів засобами мови; збереження української культури, втіленої в українському слові; формування моральної й мовленнєвої культури засобами мови.

Водночас пропонуються для учнів такі види навчальної діяльності:

- Організаційна діяльність: цілевизначення; планування; організація роботи; самоконтроль, рефлексія.
- Пізнавальна діяльність: здійснення пошуку інформації на підтвердження важливої ролі мови в житті людини; узагальнення різних думок, виявлення спільного й різного тощо.
- Мовленнєва діяльність: обговорення ролі української мови в житті українців; висловлення власної думки щодо важливості мови в житті людини; обґрунтування важливості бережного ставлення до мови.
- Текстова діяльність: сприйняття й аналіз тексту, що містить нову інформацію; структурування інформації; переведення текстової інформації про мову в графічну тощо (створення колажу, моделі, малюнка); написання есе з тем «Мої емоції в мові», «Які слова живуть в мені», «Як мова береже кордони», «Як слово веде мене у світ», «Які можливості дає мені мова», «Яким був би світ без мови», «Що означає дорожити мовою?», «На що здатні слова» тощо.

Вивчення мови та літератури в 5-му класі, через написання есе на теми, що пропонуються програмою, допомагає учням глибше осмислити роль та значення мови в житті людини. Такі теми, як «Мої емоції в мові», «Які слова живуть в мені», «Як мова береже кордони», стимулюють учнів активно роздумувати та аналізувати, як мова формує їхні емоції, думки, відношення до оточуючого світу. Осмислення цих питань розвиває критичне мислення,

усвідомлення себе як частини спільноти, а також формує глибоке розуміння важливості мови як інструмента взаємодії та самовираження.

Есе на теми «Як слово веде мене у світ», «Які можливості дає мені мова», «Яким був би світ без мови», «Що означає дорожити мовою?», «На що здатні слова» допомагають дітям усвідомити величезну силу слова та значущість мови для людського спілкування та культури. Роздуми на ці теми стимулюють учнів рефлектувати над тим, як мова формує нашу ідентичність, сприяє взаєморозумінню між людьми, а також підтримує культурний та інтелектуальний розвиток. Після вираження власних думок, учні можуть краще оцінювати важливість мови в їхньому житті, розуміти, як вона формує їхній світогляд, і більше цінувати можливості, які вона надає для самовираження та спілкування.

Відповідно до модельної програми написання есе здійснюється також під час вивчення загальної теми «Текст». Пропонований зміст навчального предмета з цієї теми включає в себе вивчення наступних тем:

- Повторення вивченого в 1-4 класах.
- Текст.
- Тема, підтема (мікротема).
- Ключові слова.
- Основна думка.
- Зміст прочитаного.
- Первинні і вторинні тексти.
- Опис. Розповідь. Роздум. Розповідь. Побудова розповіді.
- Види розповіді. Розповідь про себе.
- Читання. Види читання. Мета читання (отримання інформації, виконання завдань, набуття естетичного досвіду тощо)

Протягом навчального процесу пропонуються наступні види навчальної діяльності:

- Організаційна діяльність: цілевизначення; планування; організація роботи; самоконтроль, рефлексія).
- Текстова діяльність: осмислення змісту прочитаного; поставлення уточнювальних запитань для кращого розуміння і сприйняття, розрізнення розповіді, опису, роздуму; формулювання теми й основної думки тексту; визначення ключових слів; стисле переказування; інтонування тексту, реплік у ньому; знаходження потрібної інформації; оцінювання тексту, апелюючи до власних знань, позицій чи поглядів; зіставлення змісту прочитаного з власними ціннісними орієнтаціями; редагування тексту; творче опрацювання прочитаного тексту із заданою зміною персонажів, окремих епізодів тощо; розрізнення текстів (художніх, медіатекстів тощо), різних стилів, типів та жанрів мовлення в контексті авторського задуму; визначення проблем у тексті тощо.

Опираючись на модельну програму, можемо стверджувати, що вивчення тем, які включають повторення матеріалу 1-4 класів, розуміння та аналіз тексту, основної думки, змісту прочитаного, а також практика написання власних текстів, є важливим етапом у розвитку мовних навичок учнів. Зокрема, поняття теми, підтеми, ключових слів, первинних і вторинних текстів є фундаментальними для розуміння структури та організації інформації в текстах. Це допомагає учням не лише глибше аналізувати і критично оцінювати текст, але і створювати власні, добре структуровані та логічно організовані тексти.

Опис, розповідь та роздум – це ключові типи текстів, які учні повинні опанувати у 5-му класі. Вони розвивають різні аспекти писемної комунікації, включаючи здатність до аналізу, синтезу, опису подій та висловлення власних

думок та поглядів. Побудова розповіді та практика розповіді про себе допомагають учням навчитися організовувати свої думки, висловлювати свої ідеї та досвід у формі послідовного, зрозумілого тексту.

Вивчення різних видів читання та мети читання – це важливий аспект розвитку читацької грамотності. Учні вчаться читати для отримання інформації, виконання завдань, набуття естетичного досвіду та інших цілей, що допомагає їм бути більш ефективними читачами. Заняття з написання есе поєднують ці різноманітні навички і знання, дозволяючи учням практикувати та поглиблювати закріпити вивчені мовні знання і навички. Даний вид роботи вимагає від учнів розуміння теми, підтеми, ключових слів, а також здійснення аналізу та синтезу інформації. Це сприяє розвитку критичного мислення, вміння аргументувати свою точку зору та організовувати свої думки логічно та послідовно.

Також варто зазначити, що робота над есе дає можливість для практики читацьких навичок. Учні вчаться читати для отримання інформації, виконання завдань та набуття естетичного досвіду. Вони навчаються відбирати інформацію, аналізувати текст, визначати головну думку та ключові слова. Такий підхід допомагає розвивати в них глибоке розуміння прочитаного та навчає критично ставитися до інформації.

Модельна програма, створена авторами: Заболотний О.В., Заболотний В.В., Лавринчук В.П., Плівачук К.В., Попова[4]:

- ґрунтується на засадах цінностей українського народу, особистісно зорієнтованого, компетентнісного, аксіологічного, діяльнісного, інтегративного підходів;
- передбачає реалізацію вимог до обов'язкових результатів навчання в мовно-літературній освітній галузі;
- ураховує наступність між циклами навчання;

- орієнтується на компетентнісний потенціал мовно-літературної освітньої галузі.

Можна відзначити, що програма надає чітку орієнтовну послідовність досягнення очікуваних результатів навчання учнів. Структурування змісту навчального предмета здійснюється через використання розділів, тем або тематик, що сприяє ефективному формуванню та усвідомленню знань.

Програма відповідно представляє рекомендований обсяг навчального матеріалу, який має бути опанований учнями за певний період навчання. Це сприяє досягненню очікуваних результатів і надає учням чітке розуміння того, що вони повинні засвоїти. Цікаво, що програма надає значний рівень академічної свободи: серед наведених видів навчальної діяльності вчитель може обирати ті, які він вважає найбільш актуальними і корисними. Крім того, змінювати теми висловлень, що дає можливість адаптувати навчальний процес до потреб конкретної групи учнів.

Відповідно до розглянутої навчальної програми, тема вивчення есе представлена під час вивчення загальної теми «Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія»[4, с. 21]. Саме на уроці розвитку мовлення учні мають змогу зануритися в процес написання есе, що сприяє розвитку критичного мислення та навичок письма. Пропонуються наступні види навчальної діяльності для організації уроку розвитку мовлення з акцентом на есе: «Написання есе про красу й милозвучність української мови (або про транспорт майбутнього, воду в природі тощо)». Це дозволяє п'ятикласникам розвивати свої творчі здібності та вміння висловлювати думки на різноманітні теми. Крім того, програма передбачає редагування есе, що надає можливість учням вдосконалювати свої роботи та отримувати конструктивний зворотній зв'язок від вчителя.

Таким чином, вивчення есе в рамках загальної теми «Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія» на уроці розвитку мовлення допомагає учням

розвивати свої комунікативні здібності та критичне мислення. Варіативність тем, що пропонуються для написання есе, сприяє тому, що кожен учень зможе обрати тему, яка йому цікава та близька, що, в свою чергу, підвищує мотивацію до навчання та активізує процес засвоєння знань.

2. 2. Аналіз календарно-тематичного планування

Для аналізу вивчення та представлення есе також було взято календарно-тематичне планування з української мови для 5 класу НУШ на 2022-2033 навчальний рік складено за Модельною навчальною програмою «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (Заболотний О.В. та ін.). Аналізуючи документ у контексті вивчення есе, з'ясовуємо, що тему пропонують розглядати у другому семестрі окремо протягом двох уроків:

- РМ (п). Особливості складання есе. Письмове есе на одну з тем: «Краса й милозвучність української мови», «Транспорт майбутнього», «Вода в природі»).
- РМ (у). МД. Говоріння. Усний твір. Урок відкритих думок. Представлення власного есе (орієнтовні теми: «Людина, якою я найбільше захоплююся», «Як музика здатна впливати на людину», «Чому важливо бути патріотом своєї країни»).

Відповідно до календарно-тематичного планування, розгляд теми «Есе» включено до програми вивчення української мови для учнів 5 класу, а саме в рамках загальної теми «Тема №5. Фонетика. Графіка. Орфоєпія. Орфографія[14, с. 3]. Вимова голосних і приголосних звуків. Чергування звуків. Правопис префіксів». Ця загальна тема має обсяг 14 годин, з яких дві години припадають на вивчення та практичне освоєння жанру есе.

Уроки розвитку мовлення відіграють значну роль у формуванні писемних навичок учнів. Вони сприяють не лише освоєнню конкретних жанрів та стилів письма, але й розвитку критичного мислення, творчості та самостійності учнів. Крім того, такі уроки сприяють розвитку грамотного, структурованого висловлювання думок у письмовій формі, що є важливим навиком для всебічної особистості.

2. 3. Аналіз підручника з української мови у 5 класі

Процес навчання української мови у 5 класі, згідно з календарно-тематичним плануванням, відбувається за підручником, авторами якого є Заболотний О. В., Заболотний В. В. «Українська мова: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти»[15]. Характеризується прозорістю матеріалу та легкістю використання для учнів цього вікового діапазону і є детальною та структурованою підтримкою у навчанні, що повністю відповідає вимогам модельної навчальної програми.

Тема «Есе» висвітлена у підручнику в розділі 11, який не має великого обсягу, але включає в себе весь необхідний матеріал для ознайомлення з цим жанром[15, с. 266]. У розділі представлено теоретичний блок під назвою «Особливості есе», що включає визначення та короткі пояснення щодо його структури та особливостей написання. Також є замітка «Зверніть увагу», яка акцентує увагу учнів на відмінностях між есе та оповіданням.

Вправи, представлені в розділі 11, включають зразок есе для самостійного вивчення учнями та вправу на написання власного есе на одну з чотирьох запропонованих тем. Це дає можливість учням не лише зрозуміти теоретичну частину, але й спробувати свої сили в практичному написанні есе. Перевагою цього підходу є те, що він поєднує в собі теоретичний блок і практичні вправи.

Завдяки цьому учні мають можливість самостійно вдома прочитати та зрозуміти, що таке есе, опираючись на приклад. Наступна вправа, що пропонує великий вибір тем для написання есе, дозволяє учням розвивати творчий потенціал, вибираючи тему, яка найбільше зацікавлює.

Отже, зазначений підручник є ефективним інструментом для реалізації навчальної програми з української мови в 5 класі, включаючи вивчення та написання есе.

2. 4. Розробка вправ для написання есе у п'ятому класі

У розділі представлені завдання, які були створені на основі сучасних педагогічних методів та підходів. Ці вправи готові до впровадження в навчальний процес, що допоможе зробити уроки більш захоплюючими, інформативними та насиченими.

На першому уроці, присвяченому вивченню теми есе в п'ятому класі, пропоную виконати вправу «Знайомство з Монтенем»:

1. Описати портрет Монтеня (діти не знають, хто зображений на світлині).
2. Зачитати словесний автопортрет Монтеня в жанрі есе: «Я весь у дірках і всюди протікаю. Мені траплялося не раз і не два забувати пароль, за три години до того даний мною самим або одержаний від когось іншого; траплялося забувати і про те, куди я сховав свого гаманця... . Загалом кажучи, я знаю назви всіх наук і чим вони займаються, але далі цього нічого не знаю... Я досяг такої досконалості в мистецтві забувати все на світі, що навіть власні писання і твори забуваю не гірше, ніж усю решту....».
3. Порівняти власне уявлення про людину на фото і словесний автопортрет Монтеня.

4. Створити власний словесний самокритичний автопортрет, використовуючи гумор та іронію.

Щоб навчитися виходити із зони «Ми» і вміти виокремлювати власні думки, відчуття, почуття, думки щодо будь-якого явища, предмета, людини чи події для п'ятикласників рекомендую вправу «Ми – Я»

1. Усім учням в класі дається однакове групове фото (наприклад, в першому класі біля школи, на природі, під час екскурсії чи уроку). Учень повинен згадати подію, свій настрій, думки, відчуття, надії, погоду, підтримку (непідтримку) рідних в той день й описати в своєму есе «Не зовсім старе фото».

Приклад

На цьому не зовсім старому фото я справа від нашої першої вчительки. Пам'ятаю, дуже боявся йти в школу через те, що ще не навчився до першого вересня писати. Можливо, тому таким стривоженим виглядає моє обличчя на фоні інших веселих ровесників. Чи змінився той невпевнений хлопчик з фото? Звичайно! За п'ять років шкільного життя я не тільки навчився писати (читати й рахувати вмів ще до першого вересня), а й знайшов тут вірних друзів, відкрив багато чого нового. Та й зовні, здається, змінився - став трішки вищим і набагато впевненішим. Пам'ятаю, як лунав перший дзвоник, як шелестіло золотаве листя, як посміхалися сонечко й мама. Ці спогади занадто дорогі, безцінні, тому що зараз на шкільному подвір'ї першого вересня занадто тихо і пусто. Йде війна.

Для того, щоб навчити дітей слухати власне «Я», корисно використовувати довготривалу вправу «Злови думку». Протягом певного часу (тиждень, два, місяць) діти звертають увагу на власні думки, почуття, явища, події або ж певних людей, наприклад, йдучи до школи. Коротко записують їх в нотатник. Як кінцевий результат цієї вправи, п'ятикласникам пропонується

розгорнути свій нотатник, згадати події, відчуття, почуття, настрої, думки, пов'язані з минулим і написати есе, яке б мало такий початок:

- Минулої п'ятниці, йдучи до школи, зловив(ла) себе на думці, що
- Зранку зайшов(ла) в клас і зловив(ла) себе на думці, що
- По дорозі до школи знову зустрів(ла) собаку-безхатка і зловив(ла) себе на думці, що
- Зранку ввімкнув(ла) телефон і зловив(ла) себе на думці, що
- Зранку йшов дощ (сніг; було сонячно; дерева стояли вже золоті) і я зловив(ла) себе на думці, що... .
- Сьогодні в коридорі зустрів(ла) свою першу вчительку і зловив(ла) себе на думці, що

Для збагачення словникового запасу п'ятикласника й уникнення тавтології при написання есе пропонується вправа "Ситуативні синоніми". Дітям важливо підібрати синонімічний ряд до певного слова, наприклад:

Я - п'ятикласник, учень, син, онук, сусід по парті, випускник п'ятого клас, відмінник, переможець тощо.

Школа - рідна домівка малечі, світла будівля, високий просторий будинок.

Цікавою для учнів п'ятого класу буде й вправа "Чорно-біле фото". Дітям дається старе фото, де зображені незнайомі люди. П'ятикласникам пропонується придумати й записати їх історію життя.

Вдалий заголовок - це вже п'ятдесят відсотків успіху, тому варто запропонувати учням п'ятого класу і вправу «Без заголовка», під час якої дітям роздаються готові тексти без заголовків. Завдання: дібрати найбільш вдалий заголовок до даного тексту.

Серед есе на патріотичну тематику учням п'ятого класу пропонуємо такі теми: Що означає бути патріотом для мене?; Моя рідна країна: Україна; Герої

нашого народу; Як я можу допомогти своїй країні?; Традиції та обряди України; Історичні пам'ятки мого регіону; Мої улюблені українські страви; Мої обов'язки як громадянина України; Мої мрії про майбутнє України.

Представлений матеріал стане цінним ресурсом для вчителів та педагогів, що працюють з учнями 5 класу. Завдання спрямовані на формування ключових компетентностей учнів, необхідних для їх повноцінного розвитку. Кожна вправа розрахована на розвиток вмінь мислення, розширення словникового запасу та формування здатності висловлювати власні думки, відчуття та почуття. Це дає змогу учням вивчити та відчувати суть будь-якого явища, предмета, людини чи події, сприймаючи світ більш глибоко і багатогранно. Використовуючи ці завдання, вчителі зможуть організувати навчальний процес таким чином, щоб він сприяв всебічному розвитку дитини, формуванню її комунікативних навичок та підвищенню самостійності. Таким чином, учні набувають компетентностей, які важливі не лише для їхньої успішності у школі, але й для подальшого життя.

ВИСНОВКИ

Досліджено важливу тему, яка об'єднує в собі як теоретичні, так і практичні аспекти навчального процесу. У рамках першого розділу були охарактеризовані особливості навчання української мови у 5 класі на основі аналізу методичних рекомендацій, програм і підручників; детально розглянуті психолого-педагогічні особливості учнів 5 класу; визначена сутність есе як жанру, охарактеризовані його особливості.

Відповідно до другого завдання детально розглянуто природу есе як навчальної форми, її структура і ключові характеристики. Визначено, що есе є важливою формою висловлювання, що сприяє розвитку аналітичних, узагальнюючих та синтезуючих здібностей учнів, формує навички аргументованого висловлювання, розвиває мовленнєву компетенцію. З'ясовано, що 5 клас є важливим етапом в розвитку мовленнєвих та мисленнєвих процесів.

Відповідно до третього завдання під час роботи були визначені психолого-педагогічні особливості учнів 5 класу, зокрема активний розвиток когнітивних та психічних функцій у цьому віковому періоді. Підкреслено важливість врахування емоційного стану учнів та створення сприятливої атмосфери для їх академічного успіху.

У практичному блоці, відповідно до четвертого завдання, проведений детальний аналіз двох навчальних модельних програм з української мови для учнів 5-6 класів. Досліджено кількість тем, відведених для написання есе у програмах та календарно-тематичному плануванні, а також кількість вправ у підручнику. За результатами цього аналізу можна стверджувати, що тема есе представлена достатньо зрозуміло для учнів 5-го класу, про що свідчить наявність потрібних ресурсів та матеріалів для навчання цього виду писемної роботи.

Загалом, робота включає аналіз навчальних програм, підручників та календарно-тематичного планування. Під час дослідження здійснено детальний розгляд особливостей навчання української мови у 5 класі, а також психолого-педагогічних особливостей дітей цього віку. На основі опрацьованих джерел можна стверджувати, що есе є важливим інструментом розвитку мовленнєвих та мисленнєвих процесів учнів 5-го класу, що вимагає від учителя особливого підходу до навчання та обов'язкове врахування психолого-педагогічних особливостей дітей.

На основі детального аналізу актуальних навчальних програм, підручників та календарно-тематичного планування, було розроблено набір вправ, представлений у підрозділі 2.4. Ці вправи не лише спрямовані на навчання структурного написання есе, але й слугують засобом розвитку всебічної особистості учнів. Запропоновані види завдань беруть до уваги необхідність формування критичного мислення, активізації словникового запасу та розвитку навичок висловлювання власних думок, відчуттів і почуттів учнів. Вони сприяють не тільки підвищенню академічного рівня учнів, але й розвитку комунікативних навичок та самостійності, які є важливими елементами успішного навчання та подальшого життєвого шляху учнів.

Матеріал, представлений у цій роботі, може бути використаний для підготовки майбутніх учителів до викладання української мови в 5 класі, зокрема до навчання учнів написанню есе.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інструктивно-методичні рекомендації щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році. 2022. Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2022/08/20/01/Dodatok.3-5.klas-ukr.mova.6-11.klasy-ukr.mova.20.08.2022.pdf>.
2. Модельна навчальна програма «Українська мова. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Голуб Н.Б., Горошкіна О.М.) [Електронний ресурс]. 2022. Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.mova.5-6-kl.Holub.Horoshkina.14.07.pdf>.
3. МОДЕЛЬНІ НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ ДЛЯ 5-9 КЛАСІВ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ (ЗАПРОВАДЖУЮТЬСЯ ПОЕТАПНО З 2022 РОКУ). Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoyi-ukrayinskoyi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022roku>
4. Модельна навчальна програма "Українська 5-6 класи" для закладів загальної середньої освіти Заболотний О.В., Заболотний В.В., Лавринчук В.П., Плівачук К.В., Попова. 2022. Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2021/14.07/Model.navch.prohr.5-9.klas.NUSH-poetap.z.2022/Movno-literat.osv.hal/Ukr.mova.5-6-kl.Zabolotnyy.ta.in.14.07.21.pdf>.
5. ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ щодо організації освітнього процесу та викладання навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти у 2022/2023 навчальному році. 2022. Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/metodichni%20recomendazii/2022/08/20/01/Dodatok.3-5.klas-ukr.mova.6-11.klasy-ukr.mova.20.08.2022.pdf>.
6. Українська мова НУШ . Режим доступу до ресурсу: <https://lib.imzo.gov.ua/yelektronn-vers-pdruchnikv/5-klas-nush/movno-literaturna-galuz/ukranska-mova/>.
7. Що таке есе та як його писати. Режим доступу до ресурсу: <https://naurok.com.ua/scho-take-ese-ta-yak-yogo-pisati-163950.html>.
8. Інтерактивні технології навчання. Режим доступу до

- ресурсу: 1. <https://naurok.com.ua/interaktivni-tehnologi-navchannya-98817.html>.
9. ФІЗИЧНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК для студентів 3 курсу медичного факультету. Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.zsmu.edu.ua/bitstream/123456789/2210/1/13Fizychnyi%20rozvytok%20dytyny.pdf>.
10. "Психологічні та вікові особливості учнівства 5 класу". Режим доступу до ресурсу: <https://naurok.com.ua/psihologichni-ta-vikovi-osoblivosti-uchnivstva-5-klasu-235190.html>.
11. Запорожець О. П. Психофізіологічні функції і успішність навчання учнів молодшого шкільного віку з різним фізичним та розумовим навантаженням: автореф. дис. канд. психол. наук : 19.00.02 , 2008. 22 с
12. Зливков В. Л. Лукомська С. О. Сучасні тренінгові технології розвитку особистості в освіті. Київ, 2022. 184 с.
13. Календарно-тематичне планування уроків української мови 5 клас (НУШ-Нова українська школа). 2022. Режим доступу до ресурсу: <https://www.schoollife.org.ua/kalendarno-tematychno-planuvannya-urokiv-ukrayinskoyi-movy-5-klas-nush-nova-ukrayinska-shkola-2/>
14. Заболотний О. В., Заболотний В. В. Українська мова: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Генеза, 2022. 284 с. (Генеза).

